

הכנס המדעי ה-13
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ב

הכשרת מורים והערכת עבודתם

יו"ר: שוש לשם

**הריאיון הקבוצתי ככלי הערכה לקבלת סטודנטים להוראה:
מבט מהעדשה האיכותנית**

The group interview as an admittance tool to teacher education:

A qualitative lens

המחקר שיוצג בהרצאה עוסק באספקטים איכותניים של הריאיון הקבוצתי ככלי הערכה לקבלת סטודנטים להוראה. המחקר מציג את הדינמיקה המתרחשת בראיונות קבוצתיים מתוך נקודת מבטם של המרואיינים והמראיינים. המחקר מתמקד בחוויותיהם של המרואיינים ובמשמעות שהם נותנים לחוויות אלה.

מטרת המחקר היא להבין את מורכבות הריאיון הקבוצתי ככלי ניפוי לקבלת סטודנטים להכשרת מורים לבית הספר העל יסודי מנקודת מבט איכותנית. מחקר זה הוא חלק מתהליך הערכה פנימית המתבצע ביחידה להכשרת מורים לבית הספר העל יסודי במטרה לשפר ולייעל את תהליך קבלת הסטודנטים.

הריאיון הקבוצתי הוא הכלי העיקרי שמשמש את המסלול להכשרת מורים לעל יסודי לבדיקת התאמתם של המועמדים ללימודים. הכלי נבנה תוך הסתמכות על הספרות הקיימת בנושא בארץ ובעולם. קיימים מחקרים לא רבים שבדקו את הריאיון הקבוצתי ככלי ניפוי מנקודת מבט של חיזוי (predictive factors of success) בגישה כמותית. מחקר זה, לעומת זאת, מתמקד דווקא בדינמיקה המתרחשת בראיונות בין כל המשתתפים (מראיינים ומרואיינים) ובנרטיבים שעולים מתוך התצפיות והראיונות. הצורך במחקר עלה מתוך דילמות והתלבטויות במסלול ההכשרה לגבי המהימנות והתקפות של הכלי בבחירת מועמדים מתאימים. גישת המחקר היא אינדוקטיבית, מנסה להבין תהליכים ומשמעותם מנקודת מבטם של המשתתפים.

בהרצאה יוצגו נתונים סטטיסטיים על מאפייני המשתתפים כדי להבין קשרים בין משתנים שונים שעשויים היו להשפיע על הדינמיקה בקבוצה. במחקר השתתפו 107 מועמדים להוראה מדיסציפלינות שונות.

כלי המחקר כללו שאלונים עם שאלות סגורות ופתוחות, ראיונות ותצפיות ב-10 ראיונות קבוצתיים שבהם תועדו תהליכים, אירועים קריטיים, שפת גוף ושיח. כמו כן, תועדו ראיונות אישיים של אותם מועמדים שהחלטה לגביהם לא הייתה חד משמעית (תהליך ראיונות הקבלה יתואר בהצגת המחקר). השאלות הפתוחות, הראיונות והתצפיות נותחו בניתוח איכותני תוך זיהוי וניתוח של קטגוריות שזוכנו ואומתו בתהליך מתמשך של קריאה חוזרת של החומרים.

הממצאים מאירים את המורכבות של הריאיון הקבוצתי ככלי ניפוי. הם חושפים אספקטים תרבותיים וחברתיים שמשפיעים על רמת הביצוע וההתנהלות של המרואיינים ועל האובייקטיביות של המראיינים, ומאידך על דרך השיפוט. הממצאים מצביעים על יעילותו של הריאיון הקבוצתי בזיהוי אותם סטודנטים שאינם מתאימים למסגרת הרצויה של ההכשרה. למרות מורכבותו של הכלי, עלה מן המחקר כי הוא בעל ערך מוסף לשיווק המכללה. בעקבות הממצאים הוכנסו שינויים בתהליך הקבלה שייבדקו שוב בתהליך רפלקטיבי מעגלי.

מילות מפתח: הכשרת מורים, בחירת סטודנטים להוראה, ריאיון קבוצתי

תהליכי קבלת החלטות תעסוקתיות של עובדי הוראה בעלי אוריינטציית ייעוד

Career decision-making processes of calling-oriented teachers

במוקד הרצאה זו עומד אחד הממצאים המרכזיים של מחקר הדוקטורט שלי, שבדק את תהליכי קבלת ההחלטות התעסוקתיות של 39 עובדי הוראה בעשור הראשון לקריירה שלהם, והתמקד במיוחד בשתי החלטות ספציפיות: פרישה מהמקצוע והתמדה בו. חוקרים וקובעי מדיניות חינוכית מוטרדים מאוד משתי החלטות אלה לאור שיעור הפרישה הגבוה של מורים מתחילים מהמקצוע, העומד על כ-50% במהלך חמש השנים הראשונות של הקריירה. 'דלת מסתובבת' זו גורמת למחסור תמידי במורים וכן לבזבוז עצום של משאבים. בהתאם לכך, הבנת החלטות התעסוקתיות שמקבלים עובדי הוראה בעשור הראשון של הקריירה שלהם עשויה לתרום לעיצוב מדיניות הנוגעת למשיכה, שימור ופיתוח מורים. 39 עובדי הוראה שהחלו ללמד בתשס"ג או לפני כן, ועשו סטאז', רואיינו באופן רטרוספקטיבי לגבי נתיבי התעסוקה שלהם והחלטות התעסוקתיות שהם קיבלו.

במהלך תהליך ניתוח הנתונים האינדוקטיבי התגלתה מסגרת תיאורטית, 'המודל המשולש', ששימשה כעדשה פרשנית להתבוננות בתכני הראיונות. מודל זה טוען, כי אנשים נבדלים זה מזה במשמעויות שהם מייחסים לעבודה, וכי ניתן לזהות שלוש אוריינטציות מובחנות כלפי העבודה: ייעוד (calling), קריירה (career) ועבודה (job). עבור אנשים בעלי אוריינטציית עבודה, העבודה היא אמצעי להרוויח כסף ולהתפרנס ותו לא. בהתאם לכך, הם מתמקדים ברווחים החומריים של עבודתם, על מנת שיוכלו ליהנות מהזמן שהם מבלים מחוץ לעבודה. עבור אנשים בעלי אוריינטציית קריירה, משמעות העבודה נובעת מההתקדמות בסולם הדרגות ומהיתרונות הנלווים אליה במונחים של שכר, יוקרה ומעמד חברתי. עבור אנשים בעלי אוריינטציית ייעוד, העבודה היא אידיאל, חלק בלתי נפרד מחייהם ומאישיותם. מבחינתם לעבודה יש משמעות משל עצמה, והם לא עובדים בעבור הרווחים או התוצאות שניתן להפיק ממנה. עובדי ההוראה שהשתתפו במחקר מוינו על פי האוריינטציות שלהם כלפי העבודה. 85% מהם היו בעלי אוריינטציית ייעוד (חלק באופן בלעדי, וחלק לצד אוריינטציות נוספות).

מטרתה של הרצאה זו היא לאפיין את תהליכי הקבלה של החלטות תעסוקתיות בקרב עובדי הוראה בעלי אוריינטציית ייעוד. באופן יותר ספציפי, ההרצאה תעמוד על חמישה מאפיינים של אוריינטציית הייעוד של עובדי הוראה אלה: תפיסה דטרמיניסטית של הייעוד; תחושת משמעותיות הנובעת ממכוונות למישהו אחר; תהליך חיפוש וביורור עצמי; להט ותשוקה ביחס לייעוד; אי חשיבות השכר בקבלת החלטות תעסוקתיות.

בנוסף לאפיון תהליכי קבלת החלטות התעסוקתיות של עובדי הוראה בעלי אוריינטציית ייעוד, ההרצאה תעמוד גם על ההשלכות של תהליכי קבלת החלטות תעסוקתיות אלה עבור קובעי המדיניות החינוכית ומכשירי המורים.

מילות מפתח: החלטות תעסוקתיות, נתיבים תעסוקתיים, אוריינטציות כלפי העבודה, אוריינטציית ייעוד, קריירות של עובדי הוראה

גישות קוריקולאריות של סטודנטים להוראה ומורים מתחילים

In-service teachers' and novice teachers' curricular approaches

מחקר זה ביקש לחשוף את הגישות הקוריקולאריות של סטודנטים-מורים, המתכשרים להוראה במקצועות היהדות, בבתי ספר ממלכתיים על-יסודיים, לאורך שש שנים, מראשית הכשרתם, במהלכה ועד תום השנתיים הראשונות של עבודתם.

גישות קוריקולאריות מבטאות את התייחסות המורים כלפי תכנית הלימודים. בתהליך התכנון וההוראה בפועל, המורים מבטאים גישה קוריקולארית אישית וייחודית הכוללת: מערך עקרונות יסודי, פרדיגמות פילוסופיות והיבטים אפיסטמולוגיים, המנחים את התנהגות המורים (Cuban, 2001; Mimbs, 2005). תכנית הלימודים שלהם מושפעת מהרעיונות שמופיעים בתכנית הלימודים הכתובה, אולם השפעה משמעותית על עיצוב תכנית הלימודים הנלמדת בכיתה, נתונה לגורמים הקשורים לעולם המורים: לידע, לאמונות, לאידיאולוגיות שלהם, ובמידה רבה, לניסיון ההוראה המצטבר שלהם (שקדי, 2007).

מטרת המחקר הייתה לחשוף את השינויים והתמורות שחלו בגישות הקוריקולאריות של הסטודנטים-מורים, כדי לעורר דיון וחשיבה באשר ליחסי הגומלין שבין תכנון הלימודים וההדרכה הפדגוגית במסגרת הכשרת מורים.

במחקר השתתפו 14 סטודנטים-מורים אשר סיימו את לימודיהם בתכנית "רביבים" להכשרת מורים מצטיינים למדעי היהדות שהתקיימה באוניברסיטה העברית. מחקר אורך זה, נוקט בשיטה של 'מחקר מרובה מקרים' שהיא גרסה קולקטיבית לחקר המקרה היחיד (Shkedi, 2004; Stake, 1995).

שאלת המחקר שנוסחה הייתה: מהן הגישות הקוריקולאריות של הסטודנטים-מורים בראשית ההכשרה ומהי הסיבה לשינויים ולתמורות שחלו בגישותיהם, עם הכניסה להתנסות בהוראה בבית הספר.

המחקר זיהה שש גישות קוריקולאריות: (1) גישת אוטונומיה מלאה; (2) גישת אוטונומיה מוגבלת; (3) גישת אוטונומיה דידקטית; (4) גישת התאמה תכנית; (5) גישת התאמה מלאה ו-(6) גישת נאמנות מוגבלת.

מחקרנו זיהה הבדלים בין הגישות הקוריקולאריות שנחשפו במסגרת הוראת מחשבת ישראל, לבין הגישות במסגרת הוראת תנ"ך. רצף הגישות במחשבת ישראל, נטה יותר לכיוון 'אוטונומיה' ואילו רצף הגישות בתנ"ך, נטה יותר לכיוון 'נאמנות'. ההסבר האפשרי להבדלים הללו נעוץ באופייה ובמהותה של תכנית הלימודים הפורמאלית בכל אחד משני תחומי הדעת ובדרישות הקוריקולאריות שהציבה המערכת הבית ספרית בפני הסטודנטים-מורים. הממצא הבולט של המחקר הוא, שבשנה א' אחזו הסטודנטים בגישות קוריקולאריות 'אוטונומיות', שהתאפיינו בהתייחסות אידיאליסטית, בעלת חזון ו'אני מאמין' שהנחה אותם לתת ביטוי לאותם יסודות הנתפשים בעיניהם כראויים. עם הכניסה להתנסות בהוראה, חל פחות בתפישתם האוטונומית והתמונה האידיאלית שראו בעיני רוחם החלה להתפוגג. הסטודנטים-מורים נחשפו לתכניות לימודים חיצוניות, לקבלת תכתיבים מקובעי מדיניות, לתרבות ארגונית של בתי הספר ונטו יותר ויותר להיענות לדרישות הקוריקולאריות של המערכת ולהתרחק מהתייחסותם האוטונומית, הגמישה והספונטאנית, שאפיינה אותם בראשית דרכם.

במסגרת המלצות ויישומים אפשריים, על הכשרת המורים להניח את המסד החינוכי לשימוש מושכל בתכניות לימודים כתובות, לאפשר לסטודנטים לבנות בעצמם תכניות הוראה אישיות ולהפעילן בדרכים המניבות את מרב התוצאות החינוכיות.

על הכשרת המורים להתייחס אל הלהט האידיאולוגי, תחושת החזון והשליחות של הסטודנטים, כאל איכויות שיש לשמרן. להלן כמה הצעות יישומיות:

1. להבנות עם הסטודנטים קורס בתכנון לימודים המשולב עם קורסי ההדרכה הפדגוגית ובמסגרתו יתנסו בבחירה, יצירה, פרשנות וביקורת.
2. לזמן שיח, לתקשר ולהתקשר לנרטיבים הקוריקולאריים החבויים והסודיים של הסטודנטים, ברוח הגישה הנרטיבית-קונסטרוקטיביסטית.
3. לאפשר לסטודנטים להתנסות בפיתוח קוריקולארי אוטונומי, במסגרת ההתנסות המעשית, תוך מתן ביטוי לבחירתם, פרשנותם והערכתם הביקורתית.

מילות מפתח: גישות קוריקולאריות, מקום המורה בתכנון הלימודים, התייחסות לתכנית לימודים כתובה, הוראת מקצועות היהדות

עמדות כלפי חריגות של מתכשרים להוראה

Pre-service teachers' attitudes towards disability

במסגרת מחקר התערבותי מבוקר, נערך סקר עמדות כלפי חריגות בקרב סטודנטים להוראה במכללה האקדמית אורנים. המחקר נועד לספק מידע על עמדות של סטודנטים להוראה כלפי ילדים בעלי צרכים מיוחדים וכלפי שילובם במערכת החינוך.

מדגם המחקר כלל 100 סטודנטים אשר למדו בקורס העוסק בדרכי התמודדות עם תלמידים עם צרכים מיוחדים בכיתות רגילות ובמהלכו רכשו הסטודנטים אסטרטגיות ייחודיות לשילובם. הסטודנטים שהשתתפו במחקר למדו במסלול לחינוך יסודי ובמסלול לגיל הרך ועמדותיהם כלפי חריגות וכלפי שילוב נבדקו לפני ואחרי השתתפותם בתכנית התערבות בנושא שילוב תלמידים בעלי צרכים מיוחדים.

ממצאי המחקר מצביעים על השפעה מובהקת של תכנית ההתערבות על עמדות הסטודנטים כלפי חריגות וכלפי תהליך השילוב. השינוי בעמדות הסטודנטים חל בכל שלושת הממדים של העמדה. במחקר נבדקו קשרים בין משתנים בלתי תלויים כמו: מגדר, מוגבלות אישית, היכרות קודמת עם אנשים בעלי מוגבלויות.

מסקנות המחקר מצביעות על הצורך בהכשרה אינטנסיבית של סטודנטים להוראה ובניית תכנית מודולארית לשינוי עמדות כלפי חריגות, אשר יכינו את הסטודנטים לקראת שילוב והכלה של תלמידים עם מוגבלויות במערכת החינוך הכוללת בהגיעם, בתום הכשרתם, למסגרות החינוך. בנוסף ממליץ המחקר על שינוי מערכתי בתפיסת השונות החברתית של כלל המרצים במכללה.

